

Džafer Kulenović bio potpredsjednik hrvatske državne vlade za NDH, a u izbjeglištvu nastavio suradnju s Pavelićem. Cijelo ovo poglavlje u vezi je s Mačekovom autobiografijom tek toliko što je Maček sam kratko zabilježio o svom emigrantskom djelovanju, dok se veći dio odnosi na ustašku emigraciju. To izlazi iz vremenskog okvira koji je naznačen u naslovu knjige. No, radi se o neophodnoj informaciji iz koje se dobiva odgovor na pitanje: što je bilo s predvodnicima hrvatske politike poslije njihove političke havarije 1945. godine? Jareb je te podatke marljivo prikupio i u sažetom pregledu ih uvrstio u svoj rad. Ti podaci postaju nezaobilazna osnova za izradu detaljnije obrade djelovanja hrvatske političke emigracije poslije 1945. godine.

Na kraju svoje knjige Jareb je dao vrlo opširnu bibliografiju za koju – unatoč njezinoj opširnosti – kaže da je samo prvi korak prema jednoj konačnoj bibliografiji hrvatske povijesti od 1895. do 1945. godine. Ta bibliografija zaprema punih trideset stranica. Njezina je posebna vrijednost što sadržava i članke i periodična izdanja objavljena od hrvatskih emigranata izvan zemlje, a to je literatura koja daje mnogo važnih podataka – posebno o razdoblju NDH i ustaškom pokretu – i ona se mora uzeti u obzir (dakako, s kritičkim pristupom) u budućim povijesnim obradama. Uostalom, to je već Jareb prvi i uradio.

Sve što je rečeno o Jarebovoj knjizi *Pola stoljeća hrvatske politike* navodi nas na zaključak da je bilo opravdano tu knjigu predložiti hrvatskoj javnosti u domovini. Premda je pisana prije tri i pol desetljeća, ona se upravo danas, u novim povijesnim okolnostima, iskazuje ne samo kao vrijedan prilog obradi najnovije hrvatske povijesti nego i kao orijentir u budućem njezinu proučavanju. S Jarebom se ne moramo u svemu složiti, možda ga ponegdje treba korigirati, naročito ako to traži nova izvorna građa, ali njegov se rad ne može nikako zaobići.

*Hrvoje Matković*

**MILAN KRUEK, *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća, Institut za suvremenu povijest, Monografije i studije, Knjiga 1., Zagreb, 1995., 404 str.***

Sadašnji trenutak i stanje hrvatske historiografije stavili su u prvi plan obradu prešućivanih i nenačetih tema iz nedavne prošlosti. Za starija razdoblja, koja nisu od manjeg značenja ni interesa, izdavači trenutačno nude pretežito pretiske, inače vrijednih djela odličnih starih autora (Lopašić, Strohal, Laszowski, Horvat, Vidačić i dr.), što je svakako pohvalno, ali se time ne nadoknađuje nedostatak izvornih znanstvenih istraživanja suvremenih povjesničara. Vrlo su rijetke suvremene znanstvene monografije o razdoblju do 17. stoljeća, a za svaku nacionalnu historiografiju je važno ne zanemariti ni jedno razdoblje.

Knjiga dr. Milana Kruheka, koja uspješno popunjuje upravo ovu prazninu, ima kao opći predmet istraživanja mnogostruku problematiku utvrda Hrvatskoga kraljevstva prema Turskom carstvu: njihovu arhitektonsku tipologiju, topografiju razmještaja i ocjenu funkcionalnosti u obrambenom sustavu. Težište istraživanja je geo-strateška obrambena vrijednost hrvatskih utvrda uz granicu prema Turskoj, a posebno se analiziraju tri elementa: 1. graditeljska vrijednost utvrda, 2. obrambena snaga ovisna o kvaliteti projektiranja i izvedbe, 3. geostrateška vrijednost ovisna o položaju. Autor sustavno rekonstruira obrambenu linije utvrda u povijesnom kontinuitetu, a svaku utvrdu ujedno analizira i kao

arhitektonski spomenik sam po sebi. Prostorno se obrađuje područje od Bihaća do Knina i Klisa, uz utvrde u Krbavi i Lici, utvrde na Uni do Save i preko stalno ugroženoga i napadanoga područja između Save i Drave od Petrinje i Kostajnice do Varaždina i Virovitice. Vremenski je autor raščlanio gradnju utvrda u tri podrazdoblja i za svako ustanovio karakteristike.

Dr. Milan Kruhek već niz godina bavi se proučavanjem obrane Hrvatske od turske najezde i objavio je o tome znatan broj povećih rasprava. Autor je po edukaciji i arheolog što mu omogućuje da kazivanje povijesnih zbivanja i odnosa izrazi još jednom komponentom – aspektom materijalne kulture. Ovo okretanje konkretnim pitanjima u metodološkom smislu kvalitativno unaprjeđuje povijesnu znanost. Mi možemo, primjerice, vjerovati ili sumnjati u pisani izvještaj koji navodi da je prilikom opsjedanja neke utvrde nekoliko mjeseci u njoj bio određen broj branitelja i prebjeglog pučanstva, ali sve dok se dotična utvrda ne premjeri i nacrti njezin tlocrt, izračuna volumen za ljude, živež, konje i hranu, osuđeni smo isključivo na nekritičko prepisivanje izvora. Podjednako tako, mnogih će se pretpostavki lakše dosjetiti onaj koji je bio na licu mjesta i sam vidio lokaciju, kao naš autor koji je sve ove kule, bastione, čardake i zidine svojim koracima i rukama premjerio.

Proučivši teze i podatke iz literature o teoriji arhitekture onodobnih utvrda, zatim povijesti turskih ratova 16. stoljeća, kao i arhivsku gradnju državnih i zemaljskih arhiva Hrvatske, Slovenije, Štajerske (Landesarchiv – Graz) i Austrije (Kriegs Archiv – Wien) autor je rekonstruirao povijesni razvitak utvrda 16. stoljeća podijelivši ga u tri podrazdoblja. Prvo traje od Krbavske bitke do poraza kod Gorjana (1493.–1526.) i u njemu se više ratuje nego gradi, a Turci zauzimaju teritorije. Stari feudalni gradovi su samo ishodišta i pomoćna uporišta, a ne bitan strateški oslonac obrane. Tada sazrijeva ideja da se turska navala ne može suzbiti jednim velikim križarskim pohodom, nego samo strpljivom i dugotrajnom obranom svakog dijela zemlje. Istodobno započinje pojedinačna izgradnja novih utvrda. Drugo podrazdoblje je od poraza kod Gorjana do sabora u Brucku na Muri (1526.–1578.). Sada se manje ratuje, a više i kvalitetnije gradi. Podižu se zemljane utvrde koje su mnogo neprobojniji štiti topovskim kuglama neprijateljske artiljerije. Hrvatska postaje najvećim otvorenim gradilištem ratnog graditeljstva u Europi u kojem djelatno sudjeluju talijanski graditelji i njemački stratezi. Treće podrazdoblje od sabora u Brucku na Muri do mira na Žitvi (1578.–1606.) obilježeno je dovršenjem izgradnje sustava graničnih utvrda i stvaranjem čvršćeg unutarnjeg ustroja krajiške vojne sile.

Ono što je novina u ovoj knjizi je postavljanje teme istraživanja i njezinih motrišta. Prema riječima samoga autora »stariji radovi koji govore o našim *'starim gradovima'* više su povjesnica njihovih gospodara, pripovijedanje o raznim povijesnim događajima oko i zbog njih negoli pokušaj govora o njima samima. Više se opisuje zatečeno stanje njihove očuvanosti negoli njihova graditeljska geneza, njihove tipološke i stilske osobine i graditeljska vrijednost.« Dr. Kruhek u svom djelu donosi sintezu znanja o arhitekturi utvrda, graditeljskoj tipologiji brojnih vrsta kula, bastiona, stražarnica, čardaka, razvitku ratne tehnike tako da samim izborom teme predstavlja djelo kakvo još nismo imali. U jednoj knjizi, kao nikad ranije, protumačena je i ilustrirana cjelovita fortifikacijska problematika povezana u konzistentnu misao i sustav, sve u funkciji cjeline. Karakter Kruhekove knjige je takav da je ona istodobno ratna kronika, zatim studija fortifikacijskoga graditeljstva, a u širem smislu i povijest ratovanja 16. stoljeća s elementima diplomatske i državno-pravne povijesti. Tehnički problem gradnje utvrda autor promatra u širem kontekstu vojne organizacije: taktičkog ustrojstva operativnih vojnih postrojba i načina financiranja obrane granice. To je smion skok istodobno u nekoliko specijalistički izdvojenih problematika unutar jednog vremena koje je u općim crtama još uvijek nedovoljno osvijetljeno. Na te osnovne probleme i zapreke ipak je potrebno upozoriti barem na stranicama ovoga osvrta zato što sam autor nije opteretio čitatelje lamentacijama nad svim teškoćama koje je morao rješavati. Šesnaesto stoljeće, naime, spada u slabije proučena razdoblja hrvatske prošlosti. Nedostaje dosta kategorija znanstvenih radova, praktički sve, od objave dokumenata, preko parcijalnih studija, pa do kritičkih sinteza.

Dispozicija knjige je sljedeća: poslije kraćeg predgovora slijedi uvod u kojem se izlažu osnovni arhitektonski i povijesni pojmovi (kula, bastion, kastrum, burg, utvrđeni feudalni grad, kaštel, ratna obrambena tvrđava, čardak, palanka) i rezultati dosadašnjih istraživanja krajiških obrambenih utvrda u Hrvatskoj (Valvasor, Ivan Kukuljević, Radoslav Lopašić, Čiro Truhelka, Emilij Laszowski, Gjuro Szabo, Vjekoslav Klaić, Rudolf Horvat, Nada Klaić, Anđela Horvat). U već spomenuta tri kronološka poglavlja razmatra se sam predmet istraživanja o kojemu je već bilo riječi. Na kraju su zaključak i dva kazala za osobna (njih oko 450) i zemljopisna imena (oko 700). Posebnu vrijednost ove knjige čini slikovni materijal. Na četiri stotine stranica našlo se stotinjak ilustracija, od kojih 35 položajnih nacрта, kako izvornih tako i suvremenih rekonstrukcija, aksonometrijskih prikaza, tlocrtnih slika i planova, 26 veduta i vizura, što prema suvremenim grafikama, što prema fotografijama današnjeg stanja očuvanosti, 16 zemljovida, 12 grafika konjanika, akindžija, odvođenja u ropstvo i faksimila pisama i saborskih odluka, 8 građevinskih i arhitektonskih shema (feudalni grad romaničkih i gotičkih vremena, alat kojim su se gradile tvrđave, elementi utvrđivanja nizinskih utvrda, čardak i dr.), 3 portreta, 2 statističke tabele i 1 grb. Razmišljajući nad sistematizacijom obrambenih utvrda (tvrđava, kaštela, burgova, kružnih i kvadratičnih kula, peterokutnih utvrda, čardaka, utvrđenih samostana i dr.) te njihovim razmještajem autor otkriva finec defenzivne logike tadašnjih stratega. Izbor kategorije utvrda nije nikada bio slučajan, iako je često ovisio i o novčanim mogućnostima. Zato treba naglasiti da među kartografskim materijalom objavljenim u ovoj knjizi najveću vrijednost ne predstavljaju reprodukcije starih zemljovida, nego upravo ovi analitički i specifikacijski zemljovidi koje je autor sam priredio.

Tiskara je u žurbi učinila, na žalost, neke pogreške na koje je, uza suglasnost autora, poželjno upozoriti ne čekajući drugo izdanje. Jedna od većih je što »Karta utvrda Slavenske granice ili krajine na kraju 16. st.« (str. 374.) nema legendu. Srećom, ista je karta već bila objavljena u »Povijesnim prilogima« (god. 1992., br. 11., str. 17.) pa svaki zainteresirani čitatelj može sam lako dopisati ispod karte imena utvrda. Zatim, na karti »krajiških utvrda na granici s Turskim carstvom krajem XVI. stoljeća« (na unutarnjim stranama korica knjige) značaj nekih utvrda je okarakteriziran pogrešnim simbolima. Nadalje su, ispod nekih ilustracija bez razloga označeni brojevi, iako većina ilustracija nije numerirana. Ali te i druge tiskarske pogreške ne mogu umanjiti vrijednost ovog djela. Na kraju, možemo zaključiti da će ono ostati zadugo temeljni priručnik za povijest 16. stoljeća, jednako koristan i nezaobilazan sveučilištarcima na barem tri fakulteta: studentima povijesti, zatim arhitekture, i posebno pitomcima za časnička zvanja.

Andrej Čebotarev

MILAN KRUEK, *Karlovac. Utvrde, granice, ljudi, Matica hrvatska., Zagreb, 1995., 208 str.*

Premda o povijesti Karlovca postoji bogata literatura, knjiga dr. Milana Kruheka donosi mnogo sadržajnih i metodoloških inovacija. Poslije Radoslava Lopašića (*Karlovac, poviest i mjestopis grada i okolice, Zagreb, 1879.*) i Rudolfa Strohala (*Grad Karlovac opisan i orisan, Karlovac, 1906.*) dugo se osjećala potreba za suvremenim pristupom u znanstvenoj obradi. Djelo dr. Kruheka je kolaž tema, odnosno svojevrsni zbornik o prošlosti grada od njegova osnutka do zaključno 19. stoljeća, a posebna je pozornost